

VOORUITGANG IN DRIJFZAND ...

In deze essays speel ik in op een reeks fenomenen in de huidige samenleving, vaak problemen, en probeer ik te zoeken naar oplossingen en alternatieven. Het is voor mij een denkoefening en voorbereidend werk op mijn boek waarin ik het dieper uitwerk. Wat geschreven wordt, zijn geen uiteindelijke oplossingen, maar voorstellen voor het openen van maatschappelijk debat.

1. Over criminaliteit

1. INLEIDING

Dit hoofdstuk gaat over het probleem van een bureaucratisch leven, of: waarom er eigenlijk niets gebeurt. We kennen de problemen van de wereld. We weten wat we moeten doen om de meeste problemen op te lossen. We zijn in het bezit van kennis over alternatieven. Maar de dynamiek die heerst in oude (zogezegd primitieve) samenlevingen staat tegenover de ongelooflijke inertie in de westerse samenleving, waar alles vooruit moet gaan, behalve *menselijke* vooruitgang. Het westen als inert, want het fundamentele aan het leven gaat niet vooruit, maar vermindert misschien zelfs in waarde. De waarde en de waardigheid van mensen is ondergeschikt aan het systeem. Zij die er wél aan twifelen zijn de zotten, de marginalen, de mensen die niet met beide voeten op de grond staan.

Dit essay is een kijk vanuit de mens op zich, en niet vanuit de economische waarde die iets kan hebben. Het is een bekijken van het kapitalisme vanuit een sociaal en ecologisch standpunt. Het marktfundamentalisme binnen dat socio-economische systeem is niet zozeer een economische positie, dan wel een politieke filosofie.¹ We bespreken de economie vanuit het perspectief van hen die haar ondergaan, niet dat van hen die er de vruchten van proeven.

Het is niet de bedoeling om tot een economische analyse te komen, noch om een alternatieve versie voor te stellen. We kijken naar de gevolgen van die economie, en ja, we kijken eerder naar de negatieve gevolgen. De houding over de positieve gevolgen wordt besproken in 3.2. Er zijn ongetwijfeld positieve zaken op te merken aan het kapitalisme, maar dat wil niet zeggen dat we er ons op moeten blindstaren; negatieve gevolgen zijn belangrijker, want ze veroorzaken leed of schade.

We bespreken de mogelijke criminele houding van het casinokapitalisme, en hoe we dat moeten beoordelen. Zo komen we, als samenleving, hopelijk tot een bredere kijk op de wereld.

2. BUREAUCRATIE

2.1 Ontwikkeling

Voor we gaan denken over een nieuwe definitie van criminaliteit, moeten we het historisch proces van bureaucratie, begrijpen. Onze vorm van bureaucratie hangt noodzakelijk samen met de opkomst en misschien zelfs het voortbestaan van het kapitalistische socio-economische systeem, waarbinnen die mentaliteit een inherente waarde wordt. Het kapitalistische systeem moet opgevat worden als een socio-economisch systeem en niet

¹ (van Rossem, 2011, p. 45)

1. Over criminaliteit

louter een wijze van economie, en dus zien we dat er zich nieuwe verhoudingen in het sociale veld vormen, maar ook de wijze waarop men handel drijft, of produceert, kent aanpassingen. De weg tot dat laatste werd vrijgemaakt door een eeuwenlange dwang tot antropocentrische zienswijzen, die zich voltrekken tijdens de industriële revolutie; meer daarover in het essay over antropocentrisme.

In de dertiende en veertiende eeuw vindt er een grote economische crisis plaats in de laatmiddeleeuwse wereld: er is een tekort aan hout – ontbossing –, graan, voedsel in het algemeen, en grondstoffen voor de fabricatie van textiel. Het kleine Europa heeft meer grond en arbeidskrachten nodig en dat kan niet in het gesloten feodale stelsel van destijds.² De opkomst van de grote steden creëert centra die tegenover de periferieregio's die grondstoffen leveren, staan. In de periferie blijft de tijd stilstaan, de oude tradities en levensstandaard blijven, terwijl de centra differentiatie kennen, maar ook daar: de meerwaarde die gerecupereerd wordt vanuit de arme landbouwgebieden en van de arbeiders waaronder kinderen, gaat louter naar een heersende kapitalistische klasse, de arbeiders komen in miserabele omstandigheden terecht; de boeren blijven arm.

Via allerlei historische oorzaken, die we verder niet hoeven te bespreken, ontwikkelt het kapitalisme zich. Er trekt zich een dynamiek op gang die zorgt voor verbreding van de grenzen, met handelsroutes richting het Verre Oosten, en de trans-Atlantische driehoekshandel (Europese goederen in ruil voor Afrikaanse slaven in Afrika; Afrikaanse slaven verkocht in Amerika; Amerikaanse producten verscheept naar Europa), nieuwe uitvindingen (bv. de drukpers) en de daaropvolgende economische groei. Die laatste zorgt voor technologische groei, verbetering en versnelling van het transport en een verandering van leefgewoonten. Een agnostisch en atheïstisch proces gaat over de 16^e naar de 18^e eeuw (de Verlichting) en zorgt er voor dat de macht van de kerk begint af te nemen. Onbedoeld, begint de macht van het kapitaal te groeien, d.w.z. de industrie dicteert het leven meer en meer. Het rationaliseringsproces vangt aan, en via technologieën, waaronder de stoommachine, vormt zich de Industriële Revolutie (18^e – 19^e eeuw). Een groeiende en snellere communicatie (telegrafie en telefonie) in de 19^e eeuw opent de weg naar moderne communicatietechnologie en automatisering. In de 20^e en 21^e eeuw zorgt o.a. de computer voor een ongeziene stijging in snelheid van informatie, uiteindelijk zelfs leidend tot een *information-overload*, de oncontroleerbaarheid van informatie en de overbodigheid ervan.

Het ware model voor de ganse wereld werd in de jaren 1990 gevormd door de VS, wanneer het communisme instort en het geloof in het marktfundamentalisme versterkt.³ Tien jaar voordien, zorgen Thatcher en Reagan voor een vijandigheid t.o.v. een interveniërende overheid: de overheid moet omstandigheden creëren waarin bedrijven het beste bloeien, en de markt zijn gang laten gaan.⁴

De panindustrialisering waarop het kapitalisme is uitgedraaid, schept de nood tot het beheersen en controleren van de informatiestroom: de bureaucratie. Het betekent een efficiënt, snel en kostenbesparend oplossen van aparte zaken, wat zonder overzicht leidt – en heeft geleid – tot een merkwaardig verlies van controle. Merk op dat de verruiming van de arbeidsregio in tegenstelling tot één landbouwgebied, het opbreken van de grenzen, de globalisering, en specialisering, paradoxaal vergroeid is naar een verdichting in het algemene denken. De grootsheid van de economie en de poging tot controle leidde

² (Kruithof, 1984, p. 38)

³ (van Rossem, 2011, pp. 84-85)

⁴ (Hertz, 2002, p. 30)

1. Over criminaliteit

naar een steeds verder opdelen in vakjes van specialisatie – ieder doet zijn ding – zodat het groter geheel bij iedereen ontbreekt. De totaalvisie, of de reden waarom men handelt, wordt opgeheven; het middel wordt het doel, het medium wordt de boodschap, en het takenpakket wordt belangrijker dan de gevolgen van de handelingen.

"Bureaucratie heeft geen intellectuele, politieke en morele theorie - behalve een impliciete veronderstelling dat efficiëntie het hoofdzakelijk doel is van sociale instituties, en dat andere doelen minderwaardig zijn, zelfs irrelevant."
(mijn vrije vertaling)⁵

De bureaucratie dikt langzaam aan sinds het rationaliseringsproces en raakt verzeild in de paradox van bureaucratieën die andere bureaucratieën controleren; de efficiëntie die nog efficiënter moet worden, zeg maar. België is daar een van de betere voorbeelden van: de efficiënte manier om per taal en regio de regering op te bouwen heeft geleid tot ongelooflijke starheid op nationaal niveau.

2.2 Bureaucratische denkwijze

Het probleem van de bureaucratische houding, is dat efficiëntie uitgedrukt kan worden in cijfers, tabellen, grafieken enz., die per definitie de werkelijkheid bedekken. De bureaucraat moet vervolgens uit zijn efficiënte winterslaap worden geschud door woedende inwoners van een gebied dat zal worden verscheurd omdat een spoorweg doorheen het gebied de snelheid van transport, en daardoor de winstvoet, verhoogt. Soms wordt geluisterd naar de mensen die de bureaucraat de spiegel van de werkelijkheid voorhouden, andere keren moet het gemopper wijken voor de efficiëntie. Informatie die niet bijdraagt tot het doel van het kapitaal zal veelal worden genegeerd.⁶

Zelfs de grote waar-zeggers zoals de wetenschappers worden met door de grootheid van het kapitaal in de schaduw gezet.

"De zorgvuldig opgebouwde waarheid, berustend op nauwkeurige en controleerbare empirische vaststellingen, heeft haar dwingende kracht blijkbaar verloren. Op radio en televisie mogen reclameagenten, entertainmentspecialisten en sekteleiders ongestoord ongefundeerde stellingen aanprijzen. Een descriptieve uitspraak van een ervaren wetenschapsman over een gebeurtenis of proces is hoogstens evenwaardig aan wat politieke, godsdienstige of morele prominenten daarover zonder serieuze argumentatie debiteren. Onze kennis, een hoogst waardevol goed, is een commercieel product geworden. Zelfs de meest onverantwoorde zienswijzen vinden gretige afnemers."⁷

Bureaucratie begint en eindigt niet bij het werk van specifieke overheidsinstellingen; het is een sociaal proces geworden, dat in alle lagen van de bevolking is doorgedrongen. Op school leert men wat 'later belangrijk zal zijn', dat wil zeggen, wat economisch belangrijk zal zijn. Op het werk leert men hoe men zijn job beter kan uitvoeren, bv. topverkopers die leren hoe ze mensen meer en duurder kunnen laten kopen dan dat die mensen werkelijk nodig hebben. Tijdens de vrije tijd wordt men gebombardeerd met marketing.

Kapitalisme is zodoende uitgedraaid op de notie dat economie het belangrijkste is van de samenleving; dát in tegenstelling tot politiek en filosofie zoals in het oude Griekenland, of godsdienst zoals in de middeleeuwen. Een volledige analyse zal hier

⁵ (Postman, 1993, pp. 85-86)

⁶ (Postman, 1993, p. 85)

⁷ (Kruithof, 2001, p. 210)

1. Over criminaliteit

ontbreken, maar we moeten wel aanstippen dat de warenproductie een doel op zichzelf is geworden, i.p.v. de rationele bevrediging van de behoeften van de mens; dat dus de accumulatie van het kapitaal als reden winst kent⁸, of nog: de economie draait als een machine op zichzelf, en we zitten samen met Charlie Chaplin vast in de tandwielen.

Het marktfundamentalisme dient men niet te interpreteren als een economische houding, maar een socio-economische en zelfs politieke houding. Het standpunt tegenover de economie sijpelt doorheen haar barsten en scheuren en drenkt het sociale leven door: alles wat we weten en doen, staat in functie van de economie, en alle zelfontwikkeling in de vrije tijd is enkel een middel tegen de verveling, en is niet belangrijk.

Er ontstaat een houding die zegt “ik weet alles wat ik moet weten”, waarmee men wil zeggen dat men over de nodige kennis beschikt om zijn werk goed te kunnen uitvoeren. Want kennis is voor vele mensen louter iets dat aangewend wordt tijdens de werkuren, nadien volgt de ontspanning en mag men alles vergeten. Er zijn natuurlijk zij (en dat zijn meestal de grootverdieners) die zeggen dat onze economie welvaart en comfort schept, maar verdoezelen het feit dat zo’n comfort in functie staat van de daaropvolgende arbeid. De technologische vooruitgang heeft tot een verhoging van het bestaansminimum geleid, maar men moet daarbij zeggen dat kapitalisme aanstuurt op de stijging van de behoefte tot consumptie. Een verhoging van de arbeidsintensiteit vereist een hoger consumptiepeil.⁹

De onderschikking van zelfontwikkeling door arbeid creëert een bepaalde *houding*, zowel in het economische als in het sociale leven, de bureaucratische denkwijze. Waar wij ons voornamelijk op concentreren, is de gelaagdheid in, of de hiërarchie van de verantwoordelijkheid.

Op de werkvloer voert ieder zijn taak uit, een taak die meestal van een hoger niveau komt. Bij zo’n bedrijfsstructuur stijgt de verantwoordelijkheid naarmate de functie (en meestal ook het loon). Wanneer grote fouten worden gemaakt, ziet men dan ook de vinger naar hogerop wijzen: “ik moest dat doen van mijn baas”, luidt het dan telkens. Tot wanneer men bij de grote baas komt en hoort dat hij van niets weet, en als hij al van iets weet, schuift hij de verantwoordelijkheid in de schoenen van de aandeelhouders. We kunnen een tendens opmerken die merkwaardig en immoreel is: er worden handelingen volbracht, maar niemand heeft ze werkelijk gedaan, want de fysieke uitvoering is telkens ‘in opdracht van’.

“The communication of ignorance relieves authority. Whoever communicates knowledge absorbs uncertainty and must consequently take responsibility for the truth and untruth of his knowledge. Whoever communicates ignorance is excused.”¹⁰

Omdat het kapitalisme een socio-economisch systeem is, associëren mensen hun werk met hun leven; zelfontwikkeling is er nauwelijks, of er is nauwelijks tijd voor. Waarom een nieuwe houding ten opzichte van de wereld ontwikkelen voor tijdens die enkele ogenblikken waar men niet op het werk vertoeft? We verschuiven de normatieve zorg naar onzichtbare en soms onbestaande autoriteiten, die telkens te laat komen. Dat denken neemt ons telkens terug naar de bureaucratische wereld, naar de denkwijze waarin verantwoordelijkheid zich enkel bevindt bij iemand (of iets!) op een hoger niveau, nooit bij

⁸ (Mandel, 1976, p. 66)

⁹ (Mandel, 1976, p. 124 & 322)

¹⁰ (Luhmann, 1998, p. 91)

1. Over criminaliteit

'mij', nooit bij het individu. Zo moet de vervuiling maar opgelost worden door de politiek, alsof de vervuiling niet afkomstig is van consumptie (door ons dus).

Ik onderscheid drie zaken in het doortrekken van de bureaucratische gedachte tot het gewone leven:

- 1) onverschilligheid
- 2) onwetendheid
- 3) (onbewust) anti-fallibilisme

2.2.1 Onverschilligheid

Adolf Otto Eichmann, *SS-Obersturmbannführer*, die de Holocaust mee organiseerde, en daarvoor opgehangen werd in 1962, wordt vaak als het schoolvoorbeeld gezien van bureaucratie die fout afloopt. Hij en zijn medewerkers organiseerden verschillende deportaties, na informatie te hebben gewonnen over Joden in verscheidene regio's. Op zijn proces zei hij het volgende: "Ik draag geen verantwoordelijkheid voor de menselijke gevolgen van mijn beslissingen. Ik ben verantwoordelijk voor de efficiëntie binnen mijn deel van de bureaucratie, en die moet behouden worden ten alle koste. (mijn vrije vertaling)"¹¹

Het betreft een attitude van 'zijn job doen': zonder verder te kijken naar de mogelijke gevolgen, zonder het groter geheel eerst te bestuderen, en misschien nog het ergst van al, het negeren van morele tegenspraak wanneer die het doel van de taak in gevaar zou brengen. **De onverschilligheid kan op sociaal en politiek vlak uitgroeien naar de weigering van het vellen van een ethisch oordeel**¹²; 'ik doe gewoon mijn job', zeg maar.

Zolang we blijven denken dat wanneer we onze job uitvoeren, we niet verder hoeven te denken dan ons werk op zich, heerst er een potentieel gevaar voor andere mensen, dieren en planten, want de gevolgen die ons werk met zich meedraagt, zijn onzichtbaar voor de bureaucraat. En het hoeft helemaal niet altijd te gaan om natuurvervuiling of kinderslavernij; zoals een ziekte van deze tijd raakt alles besmet. "Zo werd het ambachtelijk apparaat van de *Environmental Protection Agency* gevuld met mensen die niets moesten hebben van milieupolitiek."¹³ Of nemen we nu als voorbeeld Greenpeace: ze hebben meer geld nodig voor hun volgende acties, dus hebben ze een volledige afdeling die zich enkel bezighoudt met het binnenhalen van financiële steun. De medewerkers hoeven helemaal niet pro natuur te zijn, ze moeten enkel goed werk leveren: efficiëntie. Medeoprichter van Greenpeace, Paul Watson, heeft dit te zeggen over hun 'eco-bureaucratie':

"The former president of Greenpeace [Patrick Moore] now works for the logging industry of Canada [B.C. Forest Alliance]. The former president of Greenpeace Australia [Paul Gilding] now works for the mining industry [BP Australia, Suncor & Western Mining Corporation]. The former president of Greenpeace Norway works for the whaling industry, see, because it's just one corporate job to the next."¹⁴ (mijn toevoegingen)

Als we het dieper bestuderen, zelfs zonder beroep te doen op de marxistische notie van vervreemding, zien we dat onze vorm van economie, en de bureaucratie die daarmee gepaard gaat, ons ontmenselijkt. We worden radertjes in het kapitalistische wiel, dat

¹¹ (Postman, 1993, p. 87)

¹² (Arendt, 2004, p. 150)

¹³ (van Rossem, 2011, p. 77)

¹⁴ (End:civ, 2011)

1. Over criminaliteit

telkens opnieuw draaien moet; en draaien zal het, met of zonder jou! Volgens Hannah Arendt wordt het grootste kwaad bedreven door mensen die hun menselijkheid achter zich hebben gelaten, die de verantwoordelijkheid en oordeel – tevens de titel van haar boek –, hebben opgegeven wanneer zij hun taken uitvoeren. Ze zijn niemand, en berouw kan niet getoond worden door zij die “weigeren na te denken over wat ze doen”, zelfs achteraf.¹⁵

Ook bij de consument heerst die onverschilligheid. De bureaucratische tijdsgeest loopt mee naast het winkelkarretje en fluistert in het oor van de consument dat sommige producten misschien wel onethische oorsprongen hebben, maar dat we “er toch niets aan kunnen doen”, en dat we die ethische impuls bijgevolg maar moeten laten voor wat hij is. Het selectieproces, de slachting, en de kweek van sommige dieren binnen de kapitalistische massaproductie, zijn enorm immoreel, dat bevestigen undercover-documentaires telkens opnieuw (zie bv. de documentaire *Earthlings*). Maar waarom zouden we ons daar druk om moeten maken?

En zo voltooien we de cirkel, zowel het productie- als consumptieproces wordt behouden, omwille van de onverschilligheid tegenover de morele gevolgen. Zolang de wet niet ingrijpt, mag bijgevolg alles gebeuren, hoeveel pijn het ook veroorzaakt bij anderen, zolang ‘ik’ maar niet direct geconfronteerd wordt als consument. En zelfs als men de beelden ziet van de gevolgen van de massaproductie- en –consumptiecultuur, is men vaak niet bereid het nodige comfort op te geven dat daaruit voortvloeit.

De onverschilligheid mag niet verward worden met de machteloosheid. Zelfs al zijn we machteloos, dan nog moet het ons raken, zo niet, dan moeten we vragen waar onze menselijkheid gebleven is. Het radicaal neen-zeggen tegen het sentiment dat opgeroepen wordt bij het zien van leed, is een radicale ontkenning van de eigen menselijkheid. Het is dan ook een leuke gedachte, zoals Oren Lyons ooit zei, dat de Amerikaanse *Bill of Rights*, toegevoegd aan de grondwet, beter een *Bill of Responsibility* zou zijn geweest. Het uitvoeren van de moraal is wat de moraal echt maakt; ons verschuilen achter regels, wetten, bazen en winst is een teken van ethische zwakte. De onverschilligheid werken we weg door sterk in onze schoenen te staan, en neen te durven zeggen tegen situaties die we niet mogen aanvaarden.

De heersende onverschilligheid gaat soms samen met onwetendheid. De specialisering van het werk en het ontmoedigen van educatief ingevulde vrije tijd door de hoge werkdruk, resulteren in een, vaak gewenste, onwetendheid.

2.2.2 Onwetendheid

Wanneer ik ooit tegen een groep vrienden vertelde dat er tegenwoordig meer slaven zijn dan ooit tevoren¹⁶, werd ik bijna uitgelachen. Waarschijnlijk was het een reactie van ongeloof; meer daarover bij het volgende puntje (anti-fallibilisme). Wat ik belangrijk vind, is dat ik niet geloofd werd, erger nog, na het enkele keren te herhalen en uit te leggen, verkoos men het te negeren (onverschilligheid). De bureaucratische werkstijl moedigt het openen van de ogen niet aan, en fluistert ons voor dat zoiets ook niet nodig is. Andere kennis, die niet gerelateerd is aan het werk, is overbodig, of nog: de vakspecialist is ook de meester in de onwetendheid.

Het lijkt alsof onwetendheid een gedeeltelijke verklaring kan geven voor de onverschilligheid, omdat de onverschilligheid net kan bestaan bij de afwezigheid van het

¹⁵ (Arendt, 2004, p. 124)

¹⁶ (Horton, 2014), zie ook <http://www.freetheslaves.net>.

‘beter weten’. Ik zeg zeker niet dat alle onverschilligheid het resultaat is van onwetendheid, want dat is zeker niet waar, alleen is er een onderliggende reden, en onwetendheid is daar zeker deel van.

Het kapitalistische systeem is “een algemeen en universeel geïndustrialiseerde samenleving. Mechanisering, standaardisering, overspecialisering en parcellisering van de arbeid, die in het verleden alleen bepalend waren voor de eigenlijke industriële warenproductie, dringen door in alle terreinen van het maatschappelijk leven.”¹⁷ **In de overspecialisering van de arbeid ligt de ontwikkeling van de algemene onwetendheid.** De bureaucratische drang naar efficiëntie zorgt voor een ontmenselijking: ‘als er iets immoreels gebeurt in een deel van de wereld dat niet relevant is voor mijn werk, dan hoef ik dat niet te weten, noch moet ik ernaar handelen.’

Mijns inziens is die specialisering, die geëist wordt door de bureaucratische houding binnen het kapitalistische systeem, terug te vinden in de educatie van onze kinderen. We leren onze kinderen aan dat kennis louter relevant kan zijn wanneer die gebruikt wordt om meer comfort te krijgen voor zichzelf: ‘je moet het leren omdat het belangrijk is voor jouw toekomst’, waarmee het toekomstig werk bedoeld wordt. Dat wil niet zeggen dat het volledige educatieve systeem verkeerd in elkaar zit, maar spijtig genoeg staat de traditie van het vrije denken nog steeds in de schaduw van een katholiek systeem dat té veel denken ontmoedigt. Ik hoop dat we binnenkort een maatschappelijk debat kunnen openen rond vakken zoals mediabewustzijn (*media awareness*), wereldbeschouwing (als vervanger voor het vak godsdienst; zie de discussies vanaf de jaren 1960), burgerschap enz. En ik hoop ook dat de vakken voorgesteld worden voor *secundair onderwijs*, en niet universitair onderwijs, zodat zeker elk kind deze kritische vakken kan meepikken.

We krijgen het gevoel dat leerlingen gevangen zitten “in een vakonderwijs dat aan de valoriseringsvoorwaarden van het kapitaal onderworpen is.”¹⁸ Vervreemd en vervreemdend onderwijs mondt uit in vervreemde en vervreemdende productieprocessen, dus in onwetende arbeiders. ‘Onwetendheid is een zegen’ voor de industrie. De soldatenmentaliteit van orders opvolgen zonder ge-weten, versterkt een immorele productie alleen maar.

2.2.3 (Onbewust) anti-fallibilisme

Soms bewust, soms onbewust, deelt de bureaucraat de menig dat we niet fout kunnen zijn, of dat het huidige socio-economische systeem het beste is dat we ooit hebben uitgevonden. Fallibilisme is de houding waarin men veronderstelt dat men fout kan zijn qua eigen overtuigingen.

De bewuste anti-fallibilisten zijn zij die denken dat onze waarden beter zijn (cfr. christendom, antropocentrisme, eurocentrisme, bureaucratische onverschilligheid enz.): “we kunnen het niet mis hebben, anderen wel”. Er heerst een onvermogen om alternatieve leefgewoonten te tolereren, er wordt zelfs mee gelachen. Een denken waarin we aan het einde zijn gekomen van de evolutie: alles is zoals het moet zijn, enkel het individu moet zich nog opwerken: nieuwe auto, groter huis, duurder restaurants enz. Mensen die anders denken, zijn een gevaar voor de samenleving, de status-quo.

De onbewuste anti-fallibilisten kunnen we in twee groepen opsplitsen. Zij die ongeïnformeerd zijn op de meeste niveaus, bv. marginalen; en zij die onbewust denken dat het huidige systeem het beste is: mensen die niet kritisch kijken naar de wereld, en gewoon

¹⁷ (Mandel, 1976, p. 316)

¹⁸ (Mandel, 1976, p. 214)

1. Over criminaliteit

de manier hoe ze leven aanvaarden, mensen die opgegroeid zijn in een bepaald bekrompen gedachtegoed zoals neonazi's, mensen die geen enkele visie op geschiedenis of alternatieven hebben enz. Wanneer zij geconfronteerd worden met bepaalde delen van de werkelijkheid, reageren ze met persisterend ongelooft.

De krampachtige ontkenning van de mogelijkheid dat het westerse socio-economische stelsel gebrekkig, zelfs overtredend en foutief, is, helpt mee het gevoel van plicht te vervalsen. Waar vindt men de verantwoordelijkheid in een geglobaliseerde economie waarin het tapijt, dat men gekocht heeft in een respectabele zaak, vervaardigd wordt door jonge kinderen die er niet voor betaald worden?¹⁹ Waar vindt men de verbintenis tot plicht wanneer men via het internet alles kan bestellen wat men wil, zonder de herkomst te kennen? Hoe kan men tot plicht komen wanneer telkens opnieuw de herkomst of delen van de productie worden gemaskeerd (goederen die minstens ten dele vervaardigd zijn in Azië maar verpakt worden in België, krijgen een 'Made in Belgium'-sticker, wat de waarheid ten dele verdoezelt).

Zijn de meeste van de volgende aardse problemen²⁰ niet gekomen uit ons stelsel (en dus niet uit een ecocentrisch, 'primitief', of alternatief systeem)?

*** Algemene vervuiling**

- luchtvervuiling
- verzuring van de oceanen
- sluikstorten (soms zelfs met toxisch afval zoals in 2006 in Ivoorkust)
- bodemverontreiniging
- problemen met de ozonlaag
- temperatuursveranderingen

*** Hongersnoden**

- Sahel 1968-1973
- Sudan 1998
- Ethiopië 1983-1985, 2001
- Niger 2005
- Somalië 2011

*** Woestijnvorming**

*** Toxische stoffen waarmee we in aanraking komen**

Daarmee wordt bedoeld: de toxische stoffen waar vrijwel ieder van ons in het dagelijkse leven in aanraking mee komt. Het toelaten van deze ziekteverwekkende stoffen is een duidelijk teken dat wij ons systeem verkeerd inschatten. Het gaat hier niet om iets veraf gelegen of iets dat niet voorkomt in onze dagelijkse interactie, zoals een kerncentrale, maar om schadelijke stoffen die wij telkens opnieuw consumeren, inhaleren, drinken en waarvan er bewijs bestaat dat ze schadelijk zijn. Toch verzetten we ons niet tegen deze dodelijke en morbide penetratie van synthetische chemicaliën in ons leefmilieu. Hebben we dan onze onderdrukking aanvaard? Hoe pervers moet iemand zijn om gezond voedsel in te ruilen voor kankerverwekkend voedsel dat enkele dagen langer bewaard kan worden? We wensen gebruiksgemak, de consequenties zijn onzichtbaar. Kanker lijkt een deel van het leven te zijn: wie oud wordt, krijgt waarschijnlijk kanker, maar dat is normaal, een ouderdomsziekte. Niet dat kanker nooit voorkwam vóór de industriële revolutie, maar Dr. Samuel Epstein noemt de huidige graad van bestaan van kanker een epidemie!²¹ In België

¹⁹ (Slavery: A Global Investigation, 2000)

²⁰ Geïnspireerd op (Vermeersch, 2011)

²¹ (The Corporation, 2003)

krijgen ongeveer een man op de drie, en een vrouw op de vier kanker voor ze 75 jaar worden.²²

*** Virussen**

*** Nucleaire rampen**

- afgedaan als eenmalige voorvallen die 'verbazend' genoeg meermaals voorkomen.
- Explosie in een opslagplaats voor nucleair afval in de Oeral in 1957
- Ongeval op Three Mile Island in 1979
- Tsjernobyl 1986
- Jilin 2005
- Fukushima 2011
- De vele accidenten met radiotherapie (o.a. Goiania 1987, Zaragoza 1990, Costa Rica 1996, Samut Prakarn 2000, Mayapuri 2010)

*** Ecologische rampen**

- Ontploffing van het Ekofiskolieplatform in 1977
- Schipbreuk van de Amoco Cadiz in 1978
- Schipbreuk van de Exxon Valdez in 1989
- Lek in de boorput Deepwater Horizon in 2010

*** Zure regen**

Wanneer wordt een destructieve economische efficiëntie, sociale en culturele inefficiëntie? We staren ons blind op comfort en economische groei, en negeren de dodehoekspiegel waarin we bovenstaande problemen kunnen zien. Aldous Huxley beschreef iets dergelijks in zijn monumentaal boek *Brave New World*. De cultuur is triviaal geworden, we nemen deel aan directe behoeftebevrediging onder dromerige melodieën. Het is geen verhaal dat gaat over mensen die lachen in plaats van denken, maar over mensen die niet weten waarom ze lachen en waarom ze gestopt zijn met nadenken.²³ We leven op een plaats waar we blootstaan aan een permanent bombardement van reclames die ons het gevoel moeten geven dat welvaart het hoogste goed is, “want je bent het waard”. Het impliceert een verlies van het totaalbeeld, een telkens verdergaande productie, zelfs zonder rationele reden, en een voortdurende verhoging van de arbeidsproductiviteit.²⁴ Een kunstmatige wereld waarin het individu niet *out-of-the-box* kan denken, want zijn *box* is te comfortabel. Alles is goed zoals het is, en als er iets fout gaat, dan laten we het beter zo, of vergeten we het beter zo snel mogelijk. Ik weet alles wat ik moet weten, en alles is goed zo.

Bureaucratie hoeft niet noodzakelijk slecht te zijn, maar wanneer het gesitueerd wordt binnen een deelrationeel systeem, zoals een systeem dat haar culturele waarde vooral legt in economie (kapitalisme), of verovering (Romeinse Rijk), of conversie (islam), kunnen we al gauw zien waarom bureaucratie blind maakt.

3. DEELRATIONALITEIT

Er wordt niet vanuit een systeem gedacht, maar vanuit een bepaald deel ervan: het kan zijn dat men denkt vanuit een eerder egoïstische positie van comfort, of louter het maken van winst zonder denken over de consequenties enz. Er wordt rationeel nagedacht over de

²² (Stichting tegen Kanker, 2012)

²³ (Postman, 2005, p. 163)

²⁴ (Mandel, 1976, pp. 433-434)

1. Over criminaliteit

zaken die specifiek zijn voor het individu, bedrijf, economie enz., zonder rationeel na te denken over het groter geheel. Dit noemen we deelrationaliteit. Zo is de economische deelrationaliteit de achtergrond waartegen men economische rationele handelingen uitvoert die positief zijn voor de economie, of nog: de ondernomen handelingen zijn stimulerend voor de economie, maar of ze constructief zijn op andere vlakken is niet relevant, of zelfs ondergeschikt. Vanuit deelrationaliteit denken, kan dus onverantwoord zijn, of zelfs meer: het is irrationeel, want men negeert *algemene* doelen en waarden.²⁵

De deelrationaliteit die wij bespreken (de economische deelrationaliteit), ligt aan de grondslag van het marktfundamentalisme. Het doel heiligt de middelen; een objectieve houding – zakelijkheid – waarin de bureaucraat “gewoon zijn werk doet”, en waarin Eichmann sprak over concentratiekampen “alsof het aangelegenheden van administratieve of economische aard betrof”.²⁶ Kijken we nu even naar de lijst bij 2.2.3: men doet vaak alsof zulke problemen spijtige, en toevallige bijzaken zijn van economische vooruitgang. Milieurampen worden goedgepraat omdat de economie gestimuleerd werd. Mensen zijn arm omdat ze niet meekunnen of meewillen met de vooruitgang. Het is óf zure regen óf economische neergang. En als we als bedrijf mogelijks schadelijke stoffen in onze producten vinden, moeten we die toch verkopen omdat het risico kleiner is dan de mogelijke winst.²⁷ Deelrationaliteit is een vorm van specifieke rationaliteit die door haar vorm, paradoxaal, irrationeel is; de “systematische absurditeit van bureaucratie”.²⁸

Bureaucratie – met als gevolg onverschilligheid, onwetendheid en (onbewust) anti-fallibilisme – wordt opgebouwd in het rijk van de deelrationaliteit. De kortzichtigheid die we deelrationaliteit noemen, wordt gedicteerd door het systeem zelf, het is inherent aan de kapitalistische economie: economisch fundamentalisme. Die kortzichtigheid kan in alle ideologieën voorkomen, en heeft vrijwel allemaal kwalijke gevolgen op zich. De economische deelrationaliteit heeft ervoor gezorgd dat we bijna onherstelbare milieuschade hebben opgelopen, dat er nog steeds slavernij bestaat nadat die is afgeschaft, dat de kloof tussen arm en rijk, en noord en zuid telkens vergroot en dat we steeds meer nood hebben aan rust en gezondheid, wat een teken is dat ook op die vlakken iets mis gaat.

“Door van economisch succes een doel te maken in plaats van een middel tot een doel, hebben overheden en mensen uit het oog verloren dat de bedoeling was dat economische groei een hoger doel diende: stabiliteit, verbeterde levensstandaard, verbeterde sociale betrokkenheid voor *iedereen*, zonder uitzondering.”²⁹

Binnen de kapitalistische ideologie zijn we beginnen te denken dat al onze problemen verdwijnen als we maar economisch vooruitgaan. Door ons op winst blind te staren, zijn we vergeten dat er ook andere gevolgen bestaan van onze handelingen, maar omwille van de bureaucratische houding worden die voor of tijdens het proces uitgeschakeld. De dingen gebeuren opdat winst gemaakt kan worden. En zelfs daar houden we star vol dat zoiets ten goede komt van iedereen. Maar winst is louter winst voor één bedrijf, d.w.z. een handjevol mensen; het is geen totaalpakket waar een samenleving beter van wordt. Stel nu: een bedrijf maakt forse winst. Worden de werknemers daar beter van? Ze krijgen

²⁵ (Batens, 2004, pp. 68-69)

²⁶ (Arendt, 2005, p. 144)

²⁷ (McGoey, 2007, p. 216)

²⁸ (McGoey, 2007, p. 217)

²⁹ (Hertz, 2002, p. 63)

1. Over criminaliteit

misschien wat loonsverhoging. Welk verschil maakt dat uit voor de wereld? Welk concurrentieel bedrijf moet nu mensen ontslaan omdat ze niet meer uitbetaald kunnen worden? Het kan zijn dat men in een bepaalde regio nu meer banen creëert. Welke gevolgen heeft dat (gevolgen die niet-economisch zijn, hebben al geen belang)? Zo besteedde de Amerikaanse overheid 10 miljoen dollar aan nieuwe infrastructuur opdat *Frito-Lay* naar Arkansas zou komen, terwijl een nabijgelegen stad die nieuwe infrastructuur nodig had omdat de watervoorraden vervuild waren, tien jaar moest wachten op 750.000 dollar.³⁰

We kunnen twee belangrijke stellingen voor ons onderzoek onderscheiden binnen het kapitalisme:

- 1) De deelarationaliteit die economische belangen verkiest boven andere;
- 2) de idee dat economie zorgt voor welvaart, en daarom de vorige stelling gerechtvaardigd dient te worden.

3.1 Economische deelarationaliteit

Noodzakelijk aan een deelarationaliteit die economie verkiest als hoogste waarde, is dat het andere waarden zal beoordelen als ondergeschikt, of als waarden die in dienst staan van de hoofdwaarde. Het vooruitgangsoptimisme is historisch vastgegroeid aan het kapitalisme, omdat vanuit een beperkt denken (eurocentrisch, racistisch, christelijk, aristocratisch enz.) er een steeds hogere levensstandaard kon worden bereikt. De gevolgen van zo'n beperkt denken waren niet belangrijk omdat de nare gevolgen voor organismen waren voorbehouden die als minderwaardig werden beschouwd (niet-blanken, niet-rijken, niet-christenen, niet-mensen enz.). Het kapitalistische systeem heeft economie boven cultuur, politiek, moraal en milieu gesteld, maar welke gevolgen heeft dat? Moeten we niet per definitie spreken van instabiliteit?

3.1.1 Cultuur

Waarom mensen meer laten verdienen als ze niet uitgeven? Een stijging van de lonen moet in een vooruitgangdenken gepaard gaan met een stijging in consumptie. Marketing zorgt ervoor dat er *nood* is aan bepaalde producten, een *nood* die niet noodzakelijk rationeel hoeft te zijn: men scheidt *nood*, betekenis. Materiële welstand staat in de vergelijking tegenover talent, creativiteit en intelligentie. Arme en zwakke mensen zijn zelf verantwoordelijk voor hun lijden. Er bestaat een vangnet voor zulke mensen, maar zo iets zorgt er alleen voor dat ze niet sterven. De cultuur wordt er een van de middenklasse, van de steden. Op enkele alternatieve mensen na, geldt er een zekere uniformiteit in cultuur: men praat over dezelfde televisieprogramma's, luistert naar popmuziek die constant herhaald wordt door de radio, leest enkel magazines – en als er al boeken gelezen worden, dan zijn het bestsellers –, het bewustzijn staat op het heden gericht, geschiedenis is onbelangrijk, en met de toekomst dient men geen rekening te houden. De massacultuur bestaat uit *consumptie*, wat een economische relevantie draagt. Cultuur is louter cultuur wanneer ze gecommmercialiseerd is. Waarde hangt vast aan de mogelijkheid tot winst.³¹ Op individueel vlak betekent cultuur hetzelfde als consumptie. Op collectief vlak is de 'beste' cultuur degene die zorgt voor welvaart. Zelfs alternatieve subculturen ontstaan in dat neoliberale gedachtegoed: alternativiteit toont men door *anders* te consumeren. Dat betekent dat de hoofdcultuur, het marktfundamentalisme, gewoon doorgaat: zelfs al zou

³⁰ (LaFeber, 1999)

³¹ (Kruithof, 1984, pp. 83, 234-235)

1. Over criminaliteit

de alternatieve cultuur een marktaandeel bezitten, dan is het nog steeds een marktaandeel, een aandeel in de huidige economie.

De cultuur staat in het teken van de economie. Niet alleen overstijgt economie cultuur, ze bepaalt haar ook. Dat is gevaarlijk omdat cultuur normaliter de drijvende kracht in een samenleving is: ze schept vernieuwing, duidt aan wat waardevol is, bepaalt de historische tendens. Het onderwerpen van cultuur betekent het onderwerpen van een volk.

3.1.2 Milieu

Naast de volgens kapitalisme gestuurde bureaucratische visie en handelingswijze die verantwoordelijk is voor de lijst die ik in 2.2.3 al aanhaalde, ligt, volgens mij, nog iets anders aan de oorzaak van de milieuverwaarlozing en –destructie. Het is een onderwerp dat ik nog verder zal uitwerken in het volgende essay, en een belangrijk deel voor mijn toekomstig boek. De imperialistische houding over de natuur is een uiting van het **antropocentrisme**. Of het verlies van het denken vanuit een systeem oorzakelijk te zoeken is bij antropocentrisme of bij de economische deelrationaliteit van het kapitalistische systeem, of dat het een combinatie is, laat ik nog even open. Volgend op de reactie van inheemse volkeren op de productiewijze van het westen, waaronder het zien van natuur als louter grondstoffen, denk ik te mogen afleiden dat in een oorspronkelijk, en zeker in een modern of verlicht, ecocentrisch systeem, de huidige milieuproblematiek afwezig zou zijn. (Hoewel dat geen verifieerbaar feit is, gezien men geen alternatieve tijdslijn kan bekijken.)

Het centraal stellen van de mens heeft een economisch voordeel, aangezien ook de natuurlijke grenzen vervagen: geen bos is zo heilig dat het geen geld kan opleveren, geen rivier is zo prachtig dat ze niet vervuild mag worden, geen lucht is zo belangrijk dat hij puur moet blijven. Ecologische rampen zoals die van de boorput *Deepwater Horizon* zijn ongelukken met schadelijke economische gevolgen, aangezien men geld verliest aan het opruimen en oplossen van de schade. De ons omringende natuur wordt samengevat als grondstoffen, mooie plaatsjes om te ontspannen na het werk, en opvulling van ruimte (zoals op rondpunten, of bermen); ze wordt niet gezien als intrinsiek waardevol: een oude boom die in de weg staat, moet wijken voor de weg van het geld.

De antropocentrische denkwijze past perfect in een nauwe visie waarin economie het belangrijkste is, aangezien men zich niet druk hoeft te maken over de waarde en het bestaan van andere organismen (hoogstens bepaalde andere mensen). Bossen worden gekapt omdat het geld oplevert, de luchtkwaliteit die daaronder lijdt, heeft geen belang. Typisch voor zo'n bureaucratische mentaliteit is dat men de gevolgen niet wilt en hoeft te zien. Als de mens dan toch zo belangrijk is dat we antropocentrisch dienen te denken, waarom ziet men dan niet wat men de mens, en zeker de toekomst van de mensheid, aandoet? Antwoord: omdat geld en luxe van individuen nóg belangrijker is! Deze foute logica – het spel tussen antropocentrisme, marktfundamentalisme en egoïsme – moeten we niet alleen blootleggen, maar trachten stil te leggen.

3.1.3 Politiek

We mogen niet doen alsof de meeste mensen de problemen niet zien, zeker niet nu ze zo vaak getoond worden op tv, internet, en door vrienden. Ik merk wel op dat men denkt dat iemand anders ze wel zal oplossen. Vaak wordt dan naar de politici gewezen. Maar hoe kan politiek een probleem oplossen waar ze zelf deel van uitmaken? De politiek van vandaag staat volledig in het teken van de economie, en als er al debatten worden gevoerd over

1. Over criminaliteit

andere onderwerpen, dan is het beste argument meestal het argument dat economische groei garandeert omwille van sociale verandering. Niet alleen maken niet-economen (de meeste politici zijn juristen) wetten omtrent de economie, deze niet-economen luisteren graag naar de mooie praatjes van andere niet-economen, de bedrijfsleiders. Als er dan macro-economen zoals Jean-Pierre Van Rossem of Geert Noels opmerken dat er fouten te vinden zijn in de partijprogramma's of in het beleid, dan negeert men die alsof het daklozen zijn.

Het is ondertussen duidelijk dat de politiek naar de pijpen danst van de grootindustrie, vooral omdat de multinationals zoveel geld en dus macht hebben, dat ze politici en politiek kunnen manipuleren. Zo moeten ze minder belasting betalen, omdat ze anders dreigen met de sluiting van hun vestigingen, en richting het buitenland verhuizen. Zo moeten we wetenschappelijk onderzoek aanvaarden dat niet onafhankelijk, maar binnen het bedrijf uitgevoerd is, en toevallig altijd concludeert dat de producten van het bedrijf geen gevaar vormen. Waar vroeger de politiek de vorm van samenleven bepaalde, bepaalt ze nu de situatie waarin grote bedrijven het beste floreren. En eigenlijk moet alles en iedereen er maar voor wijken.

De politiek zal vervolgens drogredeneringen hanteren in haar argumentatie. Zo werd de PvdA onlangs "het restafval van de twintigste eeuw genoemd"³². Wat moeten we dan zeggen over het neoliberalisme? Je weet wel, die ideologie die aangehangen wordt door de meeste politieke partijen, die welvaart voor iedereen willen terwijl ze paradoxaal selectief blind zijn voor stijgende armoede, natuurrampen en mishandeling van mensen en dieren? Dertig jaar geleden gebeurde iets gelijkaardigs wanneer Jeane Kirkpatrick, van het kabinet van Reagan, voortdurend de communistische regimes zwartmaakte, terwijl ze openlijk ondersteuning bood aan dictatoriale regimes zoals die van president Marcos in de Filipijnen, Pinochet in Chili, en de apartheidsregering in Zuid-Afrika. De redenering luidde: ze geloven in het Amerikaanse model van open economie. Die andere regimes waren "slecht" omdat ze de volledige samenleving, en dus ook de economie beheersten. M.a.w.: zolang bedrijven maar winst kunnen maken, bestaat er geen probleem, maar eens een andere vorm van economie wordt voorgesteld, worden onze neoliberalen zo bang dat ze agressief worden.³³

En wat zien we bij een liberaal, conservatief beleid: daling in subsidies voor cultuur en educatie, afnemen van sociale zekerheid, toenemend goedkeuren voor marktfundamentalistische praktijken enz. Bedrijven die sociaal geëngageerd zijn, of op de groene bandwagon zijn gesprongen, voeren een beleid dat eigenlijk louter marketing is, en resulteert in een betere verkoop. Politiek stimuleert deze contradictie: de weg wordt vrijgemaakt voor bedrijven die zorgen voor welvaart, daardoor vervuult en vernietigt men steeds meer, waardoor mensen willen kopen bij bedrijven die aan maatschappelijk verantwoord ondernemen doen, uitmondend in consumptie die puur gestuurd wordt door marketing en leugens.

"Een goed voorbeeld hiervan is de Liga Fruitkick eXtra Framboos. Op de verpakking staat: 'met 46% fruitvulling'. Dit wekt de suggestie dat zo'n reep uit 46% fruit bestaat. [...] Liga maakt simpelweg gebruik van de mazen in de Warenwet. De term fruitvulling is niet beschermd en dus mag Liga formeel

³² (Verschelden, 2016)

³³ (Hertz, 2002, p. 93)

zeggen dat zijn Fruitkick 'vol fruit' zit. In werkelijkheid bevat de reep maar 6,7% fruit."³⁴

De politiek beschermt de bedrijven en de economie; in hun ogen zijn wij louter nog consumenten, werknemers, en stemmers.

3.1.4 Moraal

Het punt is dus, dat men het lef heeft om economie te verheven boven de moraal. Niets is meer waard dan economie, niets zal in waarde gelaten worden als het economisch niet belangrijk is, ethiek zal noodzakelijkerwijze wijken wanneer de kosten-batenanalyse in het voordeel staat van de economie. Natuurlijk is economie belangrijk, maar moeten we haar de drager van cultuur maken? Moeten we er ons bij neerleggen dat politici gesteund en gestuurd kunnen worden door bedrijven? Is het normaal dat ontbossing wordt aanvaard omdat er anders economische problemen ontstaan? Is het normaal dat illegale houthakkers een achtjarig meisje vastbinden aan een boom en levend verbranden als boodschap aan mensen die zich willen bemoeien met de houtkap? Ze is een van de vierhonderd mensen uit de oorspronkelijke gemeenschappen die vermoord werden.³⁵ Is het normaal dat gewapende huurlingen op jacht gaan naar mensen uit de Awá-stam?³⁶ Is het verantwoord dat we perfect gelukkige mensen dwingen mee te draaien in de kapitalistische productie waardoor ze plots arm en ondervoed worden, en geen uitweg kennen, gewoon omdat wij denken dat luxe een teken van geluk is?

Een of andere vorm van economie is altijd aanwezig, het is de manier waarop men handel drijft en menselijke behoeftebevrediging realiseert. We leven nu in een tijdperk waarin het merendeel van ons leven in het teken staat van die economie. Er zijn tijden geweest waarin het meeste in het teken stond van geloof, of cultuur (stamgebondenheid), en ook daar waren er problemen zoals onderdrukking, geweld, slavernij. Moeten we niet gaan naar een model dat beter gebalanceerd is? Een waarin economie een deel van ons leven is, maar waarin het niet een groter deel inneemt dan cultuur? Een waarin politici, die verkozen zijn door het volk, zelfstandig beslissingen mogen nemen, ook al is dat nadelig voor sommige bedrijven. Een waarin mensen deel uitmaken van de cyclus van de natuur, en daar niet totalitair mee omgaan. Het is een moeilijke opgave, maar het eerste dat we moeten doen is trachten af te stappen van het *geloof* in het marktfundamentalisme. Wanneer we ethiek en een bredere kijk op de wereld belangrijker vinden dan economische vooruitgang, nemen we vanzelf afscheid van die economische deelrationaliteit.

3.2 Economie zorgt voor welvaart

Laten we nu kijken naar de tweede stelling, de stelling die de religie van het geld zou moeten rechtvaardigen, de stelling die zegt dat economie zorgt voor welvaart. Als economie zorgt voor welvaart, bedoelt men daarmee dat de andere factoren (cultuur, milieu, politiek, ethiek enz.) een middel zijn om dat doel te bereiken; zoiets is gerechtvaardigd omdat het doel (welvaart) automatisch zorgt voor een betere wereld. En uiteraard, zoals we al gezien hebben, bestaat die betere wereld uit meer luxe, dus materiële welstand. We moeten toch enkele opmerkelijke zaken bespreken.

³⁴ (Foodwatch, 2012)

³⁵ (Sanchez, 2012)

³⁶ (Chamberlain, 2012)

3.2.1 Materiele welvaart

Elke cultuur, elk volk heeft zijn eigen versie van materialisme, in het westen wordt dat voornamelijk gestuurd door het kapitalistische systeem, lenend van het calvinisme in de 16^e eeuw. Hoewel voor het calvinisme de materie zelf, dus ook geld en spulletjes, als minderwaardig wordt beoordeeld tegenover het geestelijke leven, en het leven na de dood, legt men een nadruk op het individualisme, ondernemingszin, zelfstandigheid, vrijheid en persoonlijke verantwoordelijkheid. Er ontstaat een egocentrisch gevoel: werk voor jezelf en je familie, de ander moet zichzelf maar behelpen. Er bestaat wel een plicht om de zwakke te helpen, maar contradictoir genoeg verdedigt men de vrije concurrentie en de open markteconomie waarbij de wet van de sterkste geldt.³⁷

De opkomende beweging van het kapitalisme, ondernemerschap en interest leidt naar een stijging in consumptiegoederen. Paradoxaal verzet calvinisme zich tegen een uit de hand gelopen consumptie en verspilling; er dient gespaard te worden, geïnvesteerd te worden, men moet trachten de bevrediging van de behoefte uit te stellen, kuis zijn. Men mag niet te veel vrije tijd genieten, er dient gewerkt te worden voor de toekomst opdat een verdere economische groei bewerkstelligd kan worden.³⁸

Hoe meer de rationalisering, urbanisering, en secularisering opkomt, hoe verder men verwijderd raakt van het uitstellen van de behoeftebevrediging, en hoe meer consumptie deel begint uit te maken van de cultuur. Succes lijkt meetbaar te zijn in materiële zaken die bovendien gekocht, geconsumeerd hoeven te worden – zelf spulletjes maken, of kleren herstellen wordt een teken van armoede, en van een soort onkunde om geld te verdienen om vervolgens uit te geven. Is er niet iets belachelijks aan succes meten met de materie die jou omringt? Welke connectie met de werkelijkheid heb je wanneer je je wegsteekt achter spulletjes en technologie? Wordt men gelukkig van het bezitten van spullen, of eerder van de oorspronkelijke consumptie? Ervaringen maken ons waarschijnlijk gelukkiger dan spullen, hoewel we ons nu midden in een massaconsumptiecultuur bevinden. Ik bespreek bepaalde zaken verder in een essay over technologie.

3.2.2 Cirkelredenering?

We kunnen een merkwaardige cirkelredenering terugvinden in de idee dat economie zorgt voor welvaart.

Men denkt vanuit een economische deelrationaliteit – die we dus al ongerechtvaardigd vinden – en duidt welvaart economisch aan, m.a.w. het is een rationalisering: economie moet per se belang hebben (cfr. calvinisme en kapitalisme) en zal uit haar belangrijkheid zorgen voor welvaart (gebaseerd op welk onderzoek?). We moeten geloven in de kracht van de economie omdat het een sociaal resultaat zal opleveren – dat we nog niet kennen – dat positief zal zijn; de economie zal zorgen voor een betere economie en miraculeus zorgen voor sociale vooruitgang. ‘Economie zorgt automatisch voor welvaart’, implicerend dat de economische deelrationaliteit gerechtvaardigd is. We bespreken later nog waarom dit niet waar is, zelf als het geen cirkelredenering zou zijn. Zelfs als economie daadwerkelijk zorgt voor welvaart, betekent dat niet dat we blind moeten zijn op andere vlakken, of dat andere zaken van minder belang zijn.

We kunnen het niet anders omschrijven dan een geloof in marktfundamentalisme, een politieke ideologie, zonder dat zij wetenschappelijke consensus draagt, zo groeit de

³⁷ (Kruithof, 1984, p. 48)

³⁸ (Kruithof, 1984, p. 49)

kloof tussen arm en rijk steeds verder.³⁹ Waarom zouden anders zo vele wetenschappers en filosofen ons al zo lang waarschuwen (o.a. Club van Rome, denktanks, en individuele filosofen en wetenschappers)?

3.2.3 Welvaart en welzijn

Wat is welvaart, en maakt zij ons gelukkig? Welvaart wordt normaliter collectief gezien: op nationaal vlak bv. Welzijn wordt individueel benaderd. Welvaart kan gemeten worden, welzijn moeilijker, zo kan iemand een mooie bankrekening bezitten maar toch depressief zijn. Hoewel het de bedoeling moet zijn dat we allemaal gelukkig zijn, en dat dit de hoop is van “welvaart voor iedereen”, lijkt het alsof welvaart verkozen wordt boven welzijn – net omdat welvaart gemeten, dus beheerst, dus ‘verbeterd’, kan worden.

Welvaart is de vooruitgang van de economie, maar dat wordt niet noodzakelijk gevoeld door het individu. En is de individuele mens en zijn gevoel niet belangrijker dan een abstract begrip? Is welvaart dan de kloof tussen arm en rijk die groter wordt? Is welvaart de hogere werkdruk en de stijging in stress en burn-outs? Is welvaart het afdwingen van vermeerdering in consumptie? Is welvaart de ongebreidelde versnelling in de warenproductie, waaraan de werknemer zich maar moet aanpassen? Is welvaart het bestaan van dakloosheid, omdat meer zorgcentra en –medewerkers moeilijker te betalen zijn, ondanks de zagezegde welvaart? Wordt het niet tijd dat na alle al dan niet terechte kritiek op het communisme, de kapitalist eens in de spiegel kijkt? Dit is meteen ook de verklaring van de titel van deze reeks: de vooruitgang van onze samenleving is eigenlijk ook een neergang, hoe verder men stapt in het drijfzand (kapitalistische groei), hoe dieper we zinken (hoe meer ons leven in gevaar komt).

Welvaart werd jarenlang gemeten, of gelijk gesteld, met het bruto binnenlands product (bbp). Politici willen telkens maar het bbp laten groeien, en dat lukt hen vaak ook nog. Maar eens we vervuiling, gezondheid, grondstofvoorraden enz. in de berekening inbrengen, krijgen we een andere index, een waar de welvaart niet zo stijgend is.

Er zijn verschillende alternatieven voor het bbp voorgesteld en het is nog een beetje zoeken naar welke nu eigenlijk de beste keuze is. Een willekeurige lijst:

- *The Happy Planet Index*: (Welzijn x levensverwachting x inkomensongelijkheid) gedeeld door de ecologische voetafdruk. De welzijnsdata komen van *the Gallup World Poll*, de data i.v.m. levensverwachting van de Verenigde Naties, en de voetafdruk van het *Global Footprint Network*. Industriële landen, die gezien worden als dé landen voor welvaart, staan op deze index vrij laag. We zien opmerkelijke landen in de top tien staan van de index: Costa Rica, Mexico, El Salvador, Vietnam, Cuba, maar uiteraard ook Noorwegen. Lager op de lijst staan de Verenigde Staten, China, Rusland, Luxemburg, maar ook België staat maar op de 87^e plaats van 140 (zie ecologische voetafdruk); Nederland staat op de 18^e plaats.⁴⁰
- *The Environmental Performance Index*: een ranking gebaseerd op twee kwesties: bescherming van menselijke gezondheid en bescherming van ecosystemen. België staat op de laatste plaats in Europa, Nederland staat er vlak boven. Globaal zijn het vooral de Scandinavische landen die het goed doen, maar ook Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk staan hoog, zelfs de VS staat op een respectabele 26^e plaats. Het laagst staan Madagascar, Eritrea en Somalië.⁴¹

³⁹ (Het Laatste Nieuws, 2015)

⁴⁰ (Happy Planet Index, 2017)

⁴¹ (Hsu, 2016)

- *Genuine Progress Indicator*: bbp + negatieve gevolgen van economische activiteit (bv. de kost van grondstofontginning, criminaliteit, verlies van vrije tijd enz.) Een stijgend bbp is een globale tendens, maar eens we maatschappelijke en ecologische kosten erbij rekenen, zien we nauwelijks verbetering, enkel in de jaren 1970 stellen we een lichte groei vast. Weinig landen gebruiken de indicatie, recente data zijn moeilijk te vinden.
- *De ecologische voetafdruk*: een index die de laatste jaren enorm aan populariteit gewonnen heeft – zo kan je tegenwoordig je persoonlijke voetafdruk laten berekenen – en wordt er frequent naar verwezen. Hij wordt weergegeven door de oppervlakte aan biologische grondstoffen die nodig is voor de consumptie van een persoon, of land. België staat op de vijfde plaats van de 141, d.w.z. we hebben een zeer zware voetafdruk, zelfs zwaarder dan de Verenigde Staten, enkel de Verenigde Arabische Emiraten, Qatar, Bahrein en Denemarken doen nóg slechter. Nederland staat op de dertiende plaats.⁴²
- *The Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW)*: een index die berekend wordt tussen positieve en negatieve economische bedrijvigheid. Een beetje de geüpdatete versie van de *Genuine Progress Indicator*, zeg maar. In België groeit het bbp, maar als we de ISEW bekijken dan stagneren we. Tussen 2000 en 2005 vallen we zelfs terug naar het niveau van de oorspronkelijke meting rond 1970.⁴³ In Nederland stijgt het.

Het is vrij duidelijk dat we moeten afstappen van een index van welvaart, zeker het bbp, en veel breder moeten kijken. We moeten afstand nemen van die krappe economie die het hoogste doel is, en andere zaken in de berekening nemen. Persoonlijk welzijn, bescherming van ecologische systemen, gezondheid, en ronduit een andere visie (ik werk in een volgend boek nog een ecocentrisch systeem uit), moeten meer waarde dragen dan economische vooruitgang – in drijfzand. Welvaart is passé.

3.2.4 Wiens welvaart?

Vanaf de jaren 1950 begint men de term economische groei steeds vaker te gebruiken, en rond de jaren '90 wordt de term ongeveer evenveel gebruikt als de term welvaart⁴⁴; die tendens lijkt mijn vermoedens te bevestigen dat men zich blindstaart op economische groei in plaats van menselijk geluk.

We kunnen dan wel spreken over een standaard (in bv. comfort of luxe) die verhoogt, zelfs op nationaal niveau – alleen blijven de armen ook achter en spreken we louter over materiële verschijnselen: betere wagens, sneller internet, comfortabele zetels, verzorgde snelwegen enz. Een verschuiving van de standaard is eigenlijk een vooruitgang in technologie, niet zozeer 'welvaart'. Zo maakt internet standaard deel uit van de meeste gezinnen in België, maar of dat ons welvarender, of zelfs gelukkiger maakt, is daarmee nog niet gezegd (onze relatie met technologie wordt besproken in een latere essay).

Voor hen die nog niet overtuigd zijn, moeten we de vraag stellen: 'over wiens welvaart spreken we?' Ik zie mensen die dertig jaar in dezelfde winkel hebben gewerkt aan grotendeels hetzelfde loon. Men doet alsof iedereen zich kan opwerken, dat voor iedereen ultieme rijkdom haalbaar is: *the American Dream*. Alsof er een maxime zou bestaan waarin elke mens CEO kan worden – CEO van een bedrijf zonder werknemers, want al die

⁴² (Wikipedia, 2017)

⁴³ (Bleys, 2009)

⁴⁴ (Stegeman, 2016)

1. Over criminaliteit

werknemers zouden ook CEO zijn van hun eigen bedrijf. Wie wordt rijker, wie wordt ‘welvarender’? Het is louter een kleine groep mensen, die ofwel al rijk zijn en rijker worden, ofwel zich kunnen opwerken (sociale mobiliteit).

De leidende en rijke klassen blijven vasthouden aan een *prosperity for ever-syndroom* van de jaren 1920. De standaard verhoogt, de welvaart gaat vooruit. De telkens, en zelfs misschien systematisch, terugkomende crises worden genegeerd. In golven van 7 à 10 jaar, en in golven van ongeveer 50 jaar, keren de crises terug⁴⁵, en tonen ze ons dat het kapitalisme geen systeem is dat garant staat voor groeiende economie en systematische welvaart, laat staan welzijn. Er bestaat een extreem zoeken naar winst op korte termijn – het casinokapitalisme – en die winst behoort maar enkele mensen toe. Mondiaal gezien, is het kapitalisme verantwoordelijk voor de ongelijke verhouding tussen Noord-Zuid, niet alleen historisch, maar nu nog steeds:

“Ze reproduceert en versterkt het verschil in productiviteit, inkomen en welstand tussen de imperialistische landen en onderontwikkelde landen. Het aandeel van de onderontwikkelde landen in de wereldhandel daalt in plaats van te stijgen of te stagneren, en daalt snel. Alle particuliere en openbare kapitaaltransfers uit de metropolen zijn geen compensatie voor de waardetransfer in tegengestelde richting, waardoor de landen van de Derde Wereld relatief verarmen ten opzichte van de imperialistische landen.”⁴⁶

Wanneer de “jacht op surpluswinsten” geopend wordt, gaat deze groei ten koste van gebieden, landen – en persoonlijker – mensen, die minder ontwikkeld zijn; zonder deze onderontwikkeling kan de vooruitgang niet bestaan.⁴⁷ Niet alleen Noord-Zuid betreft zo’n verhouding, we treffen het ook aan in de ontwikkelde landen, tussen sociale klassen. “We zien dat een kind van laaggeschoolde arbeiders 53 keer minder kansen heeft dan een kind van hogere kaderleden om hoger kaderlid te worden in plaats van laaggeschoolde arbeider.”⁴⁸

Hoe het ook zij, welvaart heerst voor bedrijven en rijke mensen, en het zijn de burgers en de samenleving die de klappen opvangen van een destructieve productie. Een welvaart die niet voor iedereen is, is zodoende geen welvaart, maar ongelijkheid. En tijdens de crisis, stijgen de lonen van de CEO’s terwijl de gewone mens relatief verarmt en in slechtere omstandigheden terechtkomt. Of zelfs gevaarlijkere. Er zijn maar enkele manieren om uit een persisterende overproductiecrisis te geraken en veruit de meest doeltreffende is oorlogsindustrie.

“Het is een objectieve vaststelling dat extra uitgaven voor bewapening de overproductie sneller kunnen wegwerken dan extra uitgaven voor openbare werken. Dit weten de lobby’s van de Amerikaanse wapenindustrie dus ook. Door de inspanning te verzwendelen voor een investering in grotere openbare veiligheid, kunnen zij dus druk uitoefenen op de openbare opinie om aan meer efficiënte (sic) crisisbestrijding te doen dan via openbare werken. Die situatie is dus zeker niet ongevaarlijk. Wereldvrede zou een veel betere pasmunt moeten zijn dan bewapening.”⁴⁹ (zijn markering)

⁴⁵ (Mandel, 1976, p. 96)

⁴⁶ (Mandel, 1976, p. 53)

⁴⁷ (Mandel, 1976, p. 80)

⁴⁸ (Ghesquière & Girès, 2017)

⁴⁹ (Van Rossem, 2009, p. 140)

4. CRIMINALITEIT

De bureaucratische mentaliteit en de daarbij toevoegende én daarvan deel uitmakende economische deelrationaliteit noopt ons nu tot een algemeen waardeoordeel. Er is iets mis, er is iets fout aan de kapitalistische mentaliteit, zij is *moreel onverantwoord*. Het doet er niet toe dat er economische groei is, als onze rechten worden geschonden!

Rosenmerkel merkt op dat het volk witteboordencriminaliteit (bedrijfs- of overheidscriminaliteit) rangschikt als meer schadelijk (*harmfulness*) dan verkeerd (*wrongfulness*).⁵⁰ Dat lijkt mijn vermoeden te versterken dat de bureaucratische mentaliteit doorspeelt tot in het alledaagse leven, waar 'straatcriminaliteit' dichterbij, gevaarlijker en meer verkeerd lijkt dan criminele handelingen gesteld door mannen in maatpakken. Waarschijnlijk denken mensen dat niemand vanuit een kantoorruimte iets crimineels zou kunnen veroorzaken, misschien omdat die kantoorruimten zorgen voor welvaart? In de zoektocht naar economische vooruitgang, vergeet men de bureaucratische mentaliteit te doorzien: het is niet omdat we vooruitgaan, dat dat automatisch impliceert dat het volgens de ethische weg gebeurt. En waarom zou witteboordencriminaliteit noodzakelijkerwijze minder gewelddadig moeten zijn? Of minder serieus? Als het bedrijf Nestlé beschuldigd wordt van (kinder)slavernij, is dat niet te vergelijken met iemand die de winkelkassa's leegrooft, het is ten oneindige male erger. Of als hetzelfde bedrijf palmolie gebruikt, geproduceerd op illegale wijze en ontbossing veroorzaakt, moet men niet doen alsof dat er "nu eenmaal bij hoort". Of als Coca Cola vakbondsafgevaardigden laat vermoorden⁵¹, is dat niet minder erg dan enkele dronken mannen die op een vrijdagavond op de vuist gaan.

De denkwijze die geïntegreerd wordt vanuit een economische deelrationaliteit tot in het dagelijkse leven, kan niet anders dan inhakken op het gevoel en de handeling van plicht. Een bedrijf dat teveel bezig is met wat juist of moreel fout is, zou teveel geld verliezen: als er aan 'maatschappelijk verantwoord ondernemen' wordt gedaan, is het omdat er winst aan vasthangt. De deelrationaliteit is perfect te vinden bij de berekeningen die moeten uitwijzen of de mogelijke boete voor wangedrag lager is dan de winst die ze ondertussen zullen verwerven⁵², gemiddeld duurt het drie jaar voordat een criminele handeling ontdekt wordt.⁵³ Alexander en Cohen vonden wel dat criminaliteit minder voorkomt bij bedrijven waarin het management voor een groot deel eigenaar is⁵⁴, wat mij doet vermoeden dat hoe dichter men bij het product staat – hoe minder vervreemding er dus is –, hoe meer men begaan is met zaken die vrijwel geen betrekking hebben tot het product op zich, hoe minder nauw (bureaucratisch) de visie dus is. Een andere mogelijkheid is dat boetes en straffen die al uitgedeeld zijn, hoog genoeg waren om criminaliteit voor een groot deel te voorkomen.⁵⁵

Ondertussen ontstaan wetten en structuren, en de burger moet er met of tegen zijn wil mee instemmen; een systeem waar hij deel van uitmaakt, maar nauwelijks kan sturen. Sommigen raken vastgeroest in dat systeem, en vertonen de bijverschijnselen van bureaucratie. Is dit de boodschap die we willen zenden naar onze kinderen? Dat niet-menselijke instanties en instituties belangrijker zijn dat het welzijn van levende organismen (waaronder mensen)? Alleen al het feit dat de term 'too big to fail' bestaat is een teken dat

⁵⁰ (Rosenmerkel, 2001, p. 324)

⁵¹ (Killer Coke, 2017)

⁵² (Mandel, 1976, p. 421)

⁵³ (Alexander & Cohen, 1999, p. 3)

⁵⁴ (Alexander & Cohen, 1999, p. 31)

⁵⁵ (Alexander & Cohen, 1999, p. 32)

1. Over criminaliteit

we een ziekelijk systeem toelaten. De term impliceert dat sommige bedrijven zodanig belangrijk zijn voor de economie dat ze boven de wet (van de markt) staan: als ze in de problemen komen, moeten we ze helpen, en dat terwijl de zelfstandige om de hoek wel in financiële problemen mag komen. Het betekent dat wanneer in een economische crisis kleine bedrijven failliet gaan, vanwege economische onkunde, dat deze 'too big to fail'-bedrijven overeind geholpen worden door de overheid als ook zij failliet dreigen te gaan. De banken en bedrijven die de economische crisis veroorzaken worden geholpen zodat ze later nog eens een economische crisis kunnen veroorzaken, terwijl de onschuldige bedrijven en zelfstandigen eronder lijden. Too big to fail. Net zoals het economische systeem in haar bureaucratisch anti-fallibilisme niet failliet mag gaan, ook al werkt het niet. We zijn blijkbaar gedoemd om in dit verdorven systeem te blijven leven omwille van de onkunde van de politiek en industrie. Toen de kredietcrisis werd veroorzaakt door banken, werden zij geholpen door radeloze politici.⁵⁶ Pas wanneer het systeem in het gedrang komt, toont het zijn ware aard. Als de blinde accumulatie van kapitaal in gevaar komt, verminderen we doodleuk de financiering voor educatie en geven het geld aan de banken. We mogen tenslotte niet toelaten dat banken arm worden. Als een bank arm wordt, dan doneren we geld zodat de bank er terug bovenop komt. Dat lijkt toch normaal? Maar als een mens arm dreigt te worden, dan doen we alsof het zijn eigen schuld is. “Je bent arm geworden door iets, dat betekent dat je het zelf uitlokt hebt en nu maar de gevolgen moet dragen”. Een arme mens moet maar arm blijven, banken zijn waardevoller. Het is een gedachte die ik leen van Cornel West.

Toen de Amerikanen en de Britten Irak en Afghanistan binnen vielen, gebeurde dat zonder een goedkeuring van de UNO, wat betekent dat de Veiligheidsraad die oorlogen kan verhinderen, uitgeschakeld wordt, en erger nog, dat mensenrechten worden geschonden, louter voor economische belangen.⁵⁷ Een oorlog hier en aldaar wordt gevoerd in naam van de vrijheid; tussen de lijntjes door wordt hij gevoerd in naam van vrijheid van handelen voor het grootkapitaal. Egoïsme als ideologie van dat kapitaal, met een goed uitgewerkte propagandamachine die ons andere plaatjes van luxe voorhoudt, is een niet te tolereren criminele handeling.⁵⁸ Voor de gewone mens valt er dus niets te winnen met zo'n achterhaalde ideologie te willen verdedigen. Het kapitaal neigt ons tot eenzelfde egoïstische houding: we moeten ons concentreren op ons werk en gezin, en consumeren als ontspanning. De door het kapitaal gecreëerde onethische verhouding tussen Noord en Zuid, en rijk en arm, moeten we negeren: een aanmoediging tot verlies van verantwoordelijkheid.⁵⁹

De overheid is de brug tussen de bedrijfswereld en de burgers, en verdedigt de belangen van het kapitaal. Jean-Pierre Van Rossem stelt in zijn crisis-boek voor dat de overheid beter de grootschaligheid van de economie zou inperken, en ermee moet stoppen “inefficiënte grote bedrijven publieke fondsen toe te stoppen in de naam van het behoud van de werkgelegenheid”, waarmee de recessie verlengt wordt.⁶⁰ Het is volledig in het belang van het kapitaal dat alles blijft zoals het is, dat er meer natuurvervuiling en – destructie is, zodat er op de kap van de werkkrachten – dus ook de wetenschappers die nieuwe oplossingen uitvinden – er een steeds verdergaande doorindustrialisering

⁵⁶ (van Rossem, 2011, pp. 87-96)

⁵⁷ (Van Rossem, 2009, p. 145)

⁵⁸ (Kruithof, 1984, pp. 251-252 & 342-343)

⁵⁹ (Kruithof, 1984, p. 356)

⁶⁰ (Van Rossem, 2009, pp. 74, 76, 83)

1. Over criminaliteit

plaatsvindt van het dagelijks leven. Als de wereld kapot is, zullen de kapitalisten wel een manier vinden om ondergronds of in wolkenkrabbers propere lucht te verkopen. De volledig op hol geslagen criminaliteit van zo'n idee zal worden goedgepraat door een hoog niveau van comfort. Daarom moeten we altijd kritisch staan tegenover nieuwe technologische ontwikkelingen die doen alsof ze de wereld zullen verbeteren, of het minimaliseren van natuurmishandeling; daarover meer in essays over technologie en antropocentrisme. De regeringen verdienen mooi geld door de condities te creëren waarin het systeem zo kan blijven zoals het is.

De consument dient nu als mens te leren denken, niet in de belangen van het kapitaal, niet in eigenbelang, maar hij moet rekening leren houden met alle levende organismen. Kleine aankopen kunnen het gevolg zijn van grote misdaden. Er moet een consumentenbewustzijn komen, of het moet verbreden, waarbij we weten wat we kopen, of wat de implicaties van onze aankopen zijn. Chocolate met cacao afkomstig van kinderslaven moet geboycot worden. Natuurlijk kan men zeggen, dat men zo de kinderen doemt tot hongersnood, maar is ze doemen tot dwangarbeid – een foltering als leven – dan zo veel beter? Het is beter een opstand te veroorzaken dan mee te doen aan een systeem dat niet werkt. Een oogje toeknippen of zich bewust niets aantrekken van criminaliteit is ook crimineel gedrag. Er moet schaamte ontstaan bij het kopen van goederen met onethische afkomst. De acceptatie van 'mogelijke berokkening van schade' moet draaien naar een aanwijzen van harde, vuile, immorele **criminaliteit**. Het is niet acceptabel dat kinderen zich letterlijk dood moet werken in de cacao-productie. Het is niet acceptabel dat alle mensen een verhoogde kans op kanker hebben omwille van schadelijke uitstoot van wat dan ook. Het is criminaliteit dat vakbondsmedewerkers worden afgeperst, vermoord, bedreigd enz. Het is criminaliteit wanneer een bedrijf bewust schadelijke producten verkoopt, zoals een drugsdealer.

Samen met het durven aanwijzen en luidop zeggen van het woord 'crimineel' of 'criminaliteit' bij bedrijven of handelingen van bedrijven, moet er een bewustzijn ontstaan bij de individuele consument. Is een bepaald bedrijf immoreel, koop dan geen producten meer van deze criminelen! Of beter nog, koop lokaal, koop kleinschalig, en neem deel aan een vertraging en vermindering van comfort. Wie goed tussen de lijnen kan lezen, ziet dat ik daarmee bedoel dat het huidige economische systeem verantwoordelijk is voor het voortbrengen van de beschreven criminaliteit, en dat enkel een verandering van die oorzaak, verlichte handelspraktijken kan teweegbrengen.

Soms heerst er nog de gedachte dat "ze niets fout doen, want het is niet tegen de wet". Dat is dezelfde logica die gehanteerd werd door Eichmann op zijn proces.

"Eichmann kreeg dus ruimschoots gelegenheid zich gelijk Pontius Pilatus vrij van alle schuld te voelen, en met het verstrijken der maanden en der jaren verdween bij hem allengs de behoefte om er überhaupt nog gevoelens op na te houden. Zo en niet anders was het nu eenmaal, zo eiste het de wet van het land, gegrond op bevel van de Führer. Wat hij gedaan had, had hij voor zijn eigen bewustzijn als gezagsgetrouw burger gedaan. Hij had zijn *plicht* gedaan, zoals hij in het politieverhoor en voor het hof niet moe werd te verzekeren; hij had niet alleen bevelen gehoorzaamd, maar ook de wet."⁶¹

Het wordt nu tijd dat we een onderscheid uitwerken tussen wettelijke en onwettelijke criminaliteit. De onderliggende gedachte is die van de deelerationaliteit, die als verkeerd

⁶¹ (Arendt, 2004, p. 238)

1. Over criminaliteit

gezien wordt, omdat zij aan de basis ligt van racisme, totalitarisme, dictatuur, vervuiling, moord enz. Onwettelijke criminaliteit is datgene wat we altijd al criminaliteit genoemd hebben – het gaat tegen de wet in: diefstal, moord, slagen en verwondingen enz. gepleegd door een individu of criminele groepering.

Wettelijke criminaliteit is de criminaliteit die ontspringt uit de economische deelrationaliteit, en dus moreel fout is, maar getolereerd wordt door het systeem. Wettelijke criminaliteit is een interne contradictie: criminele handelingen mogen niet volgens de wet, behalve voor hoge economische doeleinden – de mantel van de economie, zeg maar – m.a.w.: we kunnen spreken van een *systeempfout*. Hoe kunnen we de wet verzoenen met iets dat onwettelijk is? Het is geen vraag uit een business magazine, waarin besproken wordt dat de *tragedy of the commons* inhoudt dat jij eigenlijk gewoon als eerste meer koeien op het veld moet zetten voor snellere winst, dus gevolgen negerend. Nee, de vraag is eerder morele kritiek op het kapitalistische systeem. Het kan toch niet dat bedrijven handelingen mogen stellen die verboden zijn voor een individu of niet-economische groepering?

Misschien moeten we wettelijke criminaliteit een tijdje extra hard aanpakken, even onverbiddelijk als conservatieven de gewone criminaliteit willen aanpakken. 1) als signaal dat het niet meer door de beugel kan; 2) omdat het buiten proportie is, een bedrijf moet produceren, niet moorden of frauderen of slavenhandel veroorzaken. Een voorstel zou kunnen zijn dat een bedrijf dat zijn handelspraktijken heeft verduisterd en nu schuldig wordt gevonden aan bv. slavernij, tijdelijk, of na meerdere overtredingen permanent, moet sluiten. De werknemers (die niet schuldig zijn) krijgen een bepaalde tijd hun volledige loon – van de regering of uitbetaald door het bedrijf ter vervanging van boete – en de schuldige werknemers of bazen krijgen een straf die even zwaar is als zou het een niet-economische persoon betreffen. Moord moet bestraft worden met een celstraf en niet via een boete van 0,1% van de winst. Criminaliteit is het overtreden van de morele wet, niet tussen de mazen in de wetgeving vissen naar onethische winst.

5. CONCLUSIE

Ik heb geprobeerd om de historische reden waarom kapitalisme uitdraait op criminaliteit weer te geven. Ik trachtte een bepaald mechanisme te beschrijven – bureaucratie en deelrationaliteit – die *vanuit het systeem zelf* het gevoel en de handelingen van de mensen beïnvloedt, zo niet, dicteert. De historische tendens die het kapitalisme gevolgd heeft, is onbetwistbaar doorslaggevend en crimineel – immoreel. Toch wil ik nog even uitweiden over het gevoel bij de consument, dus niet als werknemer of stemmer, maar als gewoon mens. Een groot deel van de mensen gaan niet altijd zomaar akkoord met de kapitalistische productiewijze en sommigen vinden dat er iets moet veranderen, spijtig genoeg kennen ze geen manier waarop het systeem kan veranderen, of kennen ze geen alternatief.

Dat alles zo gegroeid is, daar kan Jan Modaal weinig aan doen, maar we moeten wel kritisch zijn over de onverschilligheid en anti-fallibilisme bij de gewone mens. Mij lijkt er een soort verslaving, of eerder, gewoonte, te bestaan aan de huidige toestand. Dit is een gedachte die tot mij is gekomen door te luisteren naar wrestling-historicus Jim Cornette. Cornette praat over een professionele business die te groot is geworden voor haar eigen goed. De commerciële belangen werden te groot in de jaren '80 en het businessplan werd gewijzigd; de commercie steeg, de codes werden minder gerespecteerd en om een tijdelijke piek in verkoop te realiseren (zie ook de Monday Night Wars in de jaren '90) werden zaken zo opgeblazen, dat ze niet te overstijgen werden. Mensen werden

1. Over criminaliteit

gevoelloos door en voor het product en wrestling werd karikaturaal. Wrestling wordt nu gezien als dood en het heeft plaats geruimd voor mainstream verkoopbelangen (zoals de Hiphopcultuur bv.), entertainment. Teruggaan naar een oud systeem kan niet, aangezien zo'n product als inferieur wordt beschouwd door de overgestimuleerde kijker (zie ook de recente reacties op Chris Van den Durpel waarin de humor 'outdated' werd genoemd, of de huidige muziek en videoclip, die eerder entertainment dan muzikaal kunnen worden genoemd.)

De overgestimuleerde koper, de veel-te-veel-comfort-hebbende burger, de bewoner van de wegwerpcultuur, zit vastgeroest, als het ware verslaafd, aan het huidige systeem, en een systeem dat minder luxe zou voorstellen wordt a priori afgeschoten. Er is een teveel aan luxe, terugkeren wordt als armoede beoordeeld: zelfs al is men tegen de kapitalistische productiewijze, men wil zelf geen aanpassing maken. Ik ben voorstander van een systeem waarin minder luxe als normaal wordt beschouwd, maar om zo'n systeem tot ontwikkeling te brengen, moeten we eerst duidelijk maken dat de huidige manier van leven eigenlijk immoreel is.

De wijze waarop de koper, de burger, de persoon als mens in de puurste betekenis, beïnvloed wordt door het kapitalisme is manipulatie, eens de mens zichzelf overstijgt (bv. in een corporatie) leidt dit naar immoreel gedrag, waarvan ik hoop dat we het eens crimineel gaan noemen. Er zijn zij die zeggen dat er al wetten tegen bedrijfscriminaliteit bestaan. Het gaat mij zelf niet zozeer om die wetten, maar om het gevoel, de gedachte bij de inwoners van deze planeet: "jullie, bedrijven, CEO's, rijke politici, jullie doen iets dat niet te tolereren valt!"

6. VERWIJZINGEN

- Achbar, M., & Abbott, J. (Regisseurs). (2003). *The Corporation* [Film]. Canada.
- Alexander, C. R., & Cohen, M. A. (1999, December). Why do corporations become criminals? *Journal of Corporate Finance* 5.
- Almond, P. (2009). Understanding the seriousness of corporate crime : Some lessons for the new 'corporate manslaughter' offence. *Criminology and Criminal Justice* 9, 145 - 164.
- Arendt, H. (2004). *Verantwoordelijkheid en oordeel*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Arendt, H. (2005). *Eichman in Jeruzalem. De banaliteit van het kwaad*. Amsterdam: Moussault NV.
- Batens, D. (2004). *Menselijke kennis: een pleidooi voor een bruikbare rationaliteit*. Antwerpen: Garant.
- Bleys, B. (2009). *The Index of Sustainable Economic Welfare for Belgium, 1970 - 2006*. Gent: Hogeschool Gent.
- Chamberlain, G. (2012, april 22). 'They're killing us': world's most endangered tribe cries for help. *The Guardian*. Opgeroepen op januari 26, 2014, van <http://www.theguardian.com/world/2012/apr/22/brazil-rainforest-awa-endangered-tribe>
- Foodwatch. (2012, april 20). *Vijf voedselleugens ontmaskerd*. Opgehaald van Foodwatch: <https://www.foodwatch.org/nl/doe-mee/tips-van-foodwatch-voor-jou/vijf-voedselleugens-ontmaskerd/>
- Ghesquière, F., & Girès, J. (2017, januari 15). *Sociale klassen*. Opgehaald van ongelijkheid.be: <http://ongelijkheid.be/Sociale-klassen-en-ongelijke?lang=fr>
- Happy Planet Index. (2017, januari 13). *Happy Planet Index*. Opgehaald van Happy Planet Index: <http://happyplanetindex.org>
- Hertz, N. (2002). *De stille overname. De globalisering en het einde van de democratie*. . Antwerpen: Contact.
- Het Laatste Nieuws. (2015, mei 21). Kloof tussen rijk en arm was nooit zo groot. *Het Laatste Nieuws*, pp. <http://www.hln.be/hln/nl/960/Buitenland/article/detail/2331896/2015/05/21/Kloof-tussen-rijk-en-arm-was-nooit-zo-groot.dhtml>.
- Horton, H. (2014, Oktober 14). There are more slaves today than EVER before in the history of the world. *The Mirror*, pp. <http://www.mirror.co.uk/news/ampp3d/more-slaves-today-ever-before-4435373>.
- Hsu, A. e. (2016). *Global Metrics For The Environment*. New Haven, CT: Yale University.
- Killer Coke. (2017, januari 27). *Killer Coke*. Opgehaald van Killer Coke: <http://killercoke.org/>
- Kruithof, J. (1984). *Arbeid en lust. Deel 2: Empirie*. Berchem: EPO.
- Kruithof, J. (2001). *Het humanisme*. Berchem: EPO.
- LaFeber, W. (1999). The tension between democracy and capitalism during the American century. *Diplomatic History*, 263-284.
- López, F. (Regisseur). (2011). *End:civ* [Film]. Canada.
- Luhmann, N. (1998). *Observations on Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Mandel, E. (1976). *Het laatkapitalisme. Proeve van een marxistische verklaring*. Amsterdam: Van Gennep.
- McGoey, L. (2007). On the will to ignorance in bureaucracy. *Economy and Society Volume 36 Number 2*, 212 - 235.
- Postman, N. (1993). *Technopoly*. New York: Vintage Books.

- Postman, N. (2005). *Amusing ourselves to death*. New York: Penguin Books.
- Rosenmerkel, S. P. (2001). Wrongfulness and Harmfulness as Components of Seriousness of White-Collar Offenses. *Journal of Contemporary Criminal Justice* 17 (4), 308-327.
- Sanchez, R. (2012, januari 12). Loggers 'burned Amazon tribe girl alive'. *The Telegraph*. Opgeroepen op januari 26, 2014, van <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/southamerica/brazil/9005835/Loggers-burned-Amazon-tribe-girl-alive.html>
- Stegeman, H. (2016, januari 7). *Verschillende welvaartsindicatoren, andere welvaart?* Opgehaald van Economie.Rabobank.com: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2016/januari/verschillende-welvaartsindicatoren-andere-welvaart/>
- Stichting tegen Kanker. (2012). *Stichting tegen Kanker*. Opgeroepen op April 7, 2012, van <http://www.kanker.be/index.php/cijfers-over-kanker-in-belgie/cijfers-over-kanker-in-belgie/menu-id-5445.html>
- Van Rossem, J.-P. (2009). *Crisis: hoe lossen we het op*. Antwerpen: Lampadaire.
- van Rossem, M. (2011). *Kapitalisme zonder remmen*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.
- Vermeersch, E. (2011). *De ogen van de panda: een milieufilosofisch essay: een kwarteeuw later* (2e druk ed.). Antwerpen: Houtekiet.
- Verschelden, W. (2016, december 30). *Bart De Wever (N-VA) snoeihard voor wie coalitie maakt met PVDA: "Dat is het restafval van de 20ste eeuw"*. Opgehaald van Newsmonkey: <http://newsmonkey.be/article/74603>
- Wikipedia. (2017, januari 13). *List of countries by ecological footprint*. Opgehaald van Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_ecological_footprint
- Woods, B., & Blewett, K. (Regisseurs). (2000). *Slavery: A Global Investigation* [Film]. Verenigd Koninkrijk.